

УДК 349.2

Г.О. Спіцина

**КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ
ТРУДОВИХ ПРАВ ІНОЗЕМЦІВ ТА ОСІБ
БЕЗ ГРОМАДЯНСТВА В УКРАЇНІ**

Анотація. У статті розглянута система конституційно-правових гарантій трудових прав іноземців та осіб без громадянства за діючим трудовим законодавством України та міжнародними документами. Проаналізовано підходи різних вчених щодо визначення «право на працю» та «гарантії». Автором визначені основні види гарантій трудових прав людини в Україні.

Ключові слова: право на працю, гарантія, конституційно-правові гарантії, іноземець та особа без громадянства, іноземний працівник.

Аннотация. В статье рассмотрена система конституционно-правовых гарантий трудовых прав иностранцев и лиц без гражданства в соответствии с действующим трудовым законодательством Украины и международными документами. Проанализировано подходы различных учёных относительно определения «право на труд» и «гарантии». Автором определены основные виды гарантий трудовых прав человека в Украине.

Ключевые слова: право на труд, гарантия, конституционно-правовые гарантии, иностранец и лицо без гражданства, иностранный работник.

Abstract. In this article is examine system of constitutional-legal guarantees of labour rights for foreigners and persons without citizenship in correspond to active laws of Ukraine and international documents. Analyse approach of different scientists according to definition «the right to work» and «guarantee». Author determines main types of guarantees of labour rights of person in Ukraine.

Key words: the right to work, guarantee, constitutional-legal guarantees, foreigner and person without citizenship, foreign worker.

Постановка проблеми. Принциповим положенням у конституційній практиці України є визнання пріоритету прав і свобод людини. На відміну від поширеного за радянських часів підходу: «Людина для держави» Конституція України 1996 року проголосила: «Держава для людини». Відповідно до статті 3 Конституції, держава відповідає перед людиною за свою діяльність, а людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, держава відповідає перед людиною за свою діяльність, утвердження й забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [1].

Отже, проголосивши у статті 1 Основного Закону Україну суверенною і незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою, Україна взяла на себе обов'язок гарантувати основні ідеї соціально-правової держави. Додержання трудових прав та свобод людини є найважливішим напрямом внутрішньої та зовнішньої політики держави, оскільки саме гарантування та практична їх реалізація

© Спіцина Г.О., 2013.

є основним критерієм оцінки рівня демократичного розвитку держави і суспільства в цілому. Як підкреслює В.Я. Тацій, здійснення прав та основних свобод людини і громадянина є одним із основних факторів, які забезпечують стабільність громадянського суспільства та свідчать про демократичність державно-правової системи [2, с. 3–18].

Що ж до реального забезпечення трудових прав і свобод людини й громадянина, а також гарантій їх додержання, необхідним є дослідження теоретичних та практичних проблем додержання конституційних гарантій трудових прав іноземних працівників в Україні; створення реально діючих механізмів, що забезпечували б реалізацію конституційно-правових гарантій трудових прав іноземців та осіб без громадянства в Україні; вдосконалення чинного трудового законодавства та приведення його у відповідність з Конституцією України та міжнародно-правовими актами.

Отже, трудові права людини і громадянина не можуть бути втіленими без реальних гарантій їх здійснення, розкриття змісту яких є предметом даної публікації.

Стан дослідження. Дослідженням питань удосконалення трудового законодавства з точки зору наближення до міжнародних норм у сфері праці займалися науковці: К. Гусов, В. Жернаков, О.І. Процевський, І. Кисельов, М. Феськов, Г. Чанишева, О. Ярошенко. З'ясуванням змісту гарантій конституційних прав людини і громадянина в Україні займалися вітчизняні та іноземні фахівці у галузі конституційного права і теорії держави та права О.Ф. Скакун, В.Ф. Погорілко, В.С. Чіркін, В.С. Нерсисянц, Т.М. Заворотченко, О.М. Гончаренко, Ж.М. Пустовіт та інші.

Виклад основного матеріалу. Право на працю – одне з фундаментальних прав людини, природне право кожної людини, закріплене міжнародно-правовими актами, Конституцією України та іншими нормативно-правовими актами і визнане усіма державами світу. Це право належить до групи соціально-економічних прав і в загальному сенсі відображає потребу людини створювати і здобувати джерела існування для себе і своєї сім'ї, реалізовувати свій творчий потенціал, виражати свою особистість.

Як зазначав Р.З. Лівшиць, право на працю має основоположний, фундаментальний характер, з нього випливають всі інші трудові права [3, с. 139]. Окрім права на працю в міжнародних актах і конституціях відповідних держав встановлюється певна система трудових прав, цей перелік не є вичерпним і має тенденцію до постійного збільшення.

В.В. Сгоров відзначає, що право людини на працю – це категорія, яка відображає людську потребу в праці, існуючи як у формі ідей, вимог людини до суспільства, держави, так і у формі законодавчо закріплених можливостей щодо задоволення цієї потреби. За його думкою, важливість такого права, як право на працю, його специфіка визначаються тією роллю, яку відіграє праця у житті людей [4, с. 8].

В.М. Скобелкін зауважує, що серед соціально-економічних прав є одне, існування якого робить можливим здійснення усіх інших – це право на працю. Саме воно

визначається головним, визначальним у системі прав, закріплених за членами суспільства. Право на працю є таким же природним, властивим людині нашого часу, як і право на життя. Від того, наскільки реальне це право, залежить реальність інших прав соціально-економічного характеру [5, с. 5].

Погоджуючись з думкою О.І. Процевського, праця – це людська суть, власне – сама людина, для розвитку якої й існує держава. Тому держава й визнала та закріпила в Конституції України саме право на виявлення своєї людської суті, на вільну можливість її виявлення. Все інше, що охоплюється словом «включає», знаходиться за межами права на працю. Воно стосується інших прав, свобод людини і громадянина, обов'язків держави та громадянина, спрямованих на стимулювання реалізації права на працю, на розвиток здібностей людини, на створення умов з її удосконалення, на належну і справедливу їх оцінку тощо [6, с. 101–104].

Фундаментальний характер права на працю полягає в тому, що воно є підґрунтям для інших трудових прав: права на оплату праці, права на відпочинок, права на безпечні та здорові умови праці, забезпечення рівних можливостей без всякої дискримінації у просуванні по роботі та ін.

Гарантувати одержання роботи, гідну її оплату – це складові не права на працю, а обов'язок держави, яка визнає права і свободи та їх гарантії змістом і спрямованістю своєї діяльності. Він розкривається у статтях 43, 45, 46, 48, 53 та інших Конституції України [6, с. 101–104].

Зміст наведених статей Конституції враховують міжнародно-правові стандарти праці. Право кожної людини на працю, на вільний вибір роботи, на справедливі і сприятливі умови праці та на захист від безробіття проголошено Загальною декларацією прав людини (ООН, 1948 р.), Міжнародним Пактом про економічні, соціальні та культурні права (ООН, 1966 р.), Конвенціями і Рекомендаціями Міжнародної організації праці (МОП). На європейському рівні право на працю встановлено Європейською соціальною хартією (Рада Європи, 1961 р., переглянута у 1996 р.). Окремі положення щодо трудових прав закріплені в Європейській конвенції про захист прав людини та основних свобод (Рада Європи, 1950 р.), ратифікованій Україною.

Міжнародні акти визначають зміст права людини на працю як можливість заробляти собі на життя працею, яку вона вільно обирає або на яку вільно погоджується (стаття 6 Міжнародного Пакту про економічні, соціальні і культурні права) [7]. Європейська соціальна хартія проголошує, що «кожен повинен мати можливість заробляти собі на життя шляхом вільного вибору професії та занять» [8].

Але слід відмітити деякі істотні розбіжності. Статут Організації Об'єднаних Націй 1945 року закріпив принцип «поваги до прав людини та основних свобод для усіх, без відмінностей раси, статі, мови та релігії» (п. 3 стаття 1) [9]. Цей принцип отримав подальший розвиток у Загальній декларації прав людини, яка проголосила, що «усі люди народжуються вільними та рівними у своїй гідності та правах» (стаття 1) [10]. Вони повинні «володіти усіма правами та усіма свободами без

будь-якої відмінності як-то: у відношенні раси, кольору шкіри, статі, мови,... соціального походження та іншого положення» (стаття 2). Зазначимо, що Загальна декларація прав людини не проводить відмінностей між громадянами та не громадянами держави. Усі положення статтей, що закріплюють права та свободи, розпочинаються словами «кожна людина». Ці положення відносяться і до соціальних прав. Отже, якщо Устав ООН та Загальна декларація прав людини не проводить відмінностей у відношенні використання основних прав та свобод, то Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права встановлює право, яке розповсюджується на усіх, незалежно від громадянства певної держави. Це право на працю (стаття 6), право кожного на справедливі та сприятливі умови праці (стаття 7), право кожного на організацію професійних союзів (стаття 8), право кожного на соціальне забезпечення, захист, допомога сім'ї та дітям без будь-якої дискримінації (стаття 10), право кожного на достатній життєвий рівень (стаття 11). Зазначений міжнародний документ допускає лише єдине виключення з цього загального правила: відповідно до міжнародного договору «розвиваючі країни можуть з належним урахуванням прав людини та свого народного господарства визначати, у якій мірі вони будуть гарантувати визнані у дійсному Пакті економічні права особам, які не є їх громадянами (п. 3 стаття 2)». Більш значні обмеження прав негромадян передбачені в Міжнародному пакті про громадянські і політичні права. В силу істотних характеру прав людини міжнародний документ надає кожному основні права та свободи, які держави зобов'язані гарантувати кожному незалежно від будь-яких обставин.

Отже, будь-яка особа, яка тимчасово перебуває або постійно проживає на території будь-якої іноземної держави, повинна бути наділена усіма соціально-економічними правами, тоді в повній мірі будуть втілені ідеї, які закріплені в статті 1 Загальної декларації прав людини, що «усі люди народжуються вільними та рівними у своїй гідності та правах».

Конституція України у статті 43 встановлює, що кожен має право на працю, яке включає можливість заробляти собі на життя працею, яку вільно обирає або на яку вільно погоджується. Таким чином, Конституція України визначила зміст права на працю відповідно до міжнародних стандартів та свобода праці є одним із принципів трудового права України. Однак, у статті 43 Конституції України передбачено, що для громадян, які бажають працювати, держава створює умови для повного здійснення громадянами права на працю, гарантує рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності, реалізовує програми професійно-технічного навчання, підготовки і перепідготовки кадрів відповідно до суспільних вимог. Зі змісту ч. 2 статті 43 Конституції нашої держави випливає, що держава забезпечує зазначені гарантії лише громадянам України, тоді як загальне право на працю проголошено для кожного (ч. 1 статті 43). Зауважимо, що це положення не відповідає Європейській соціальній хартії, яка вимагає забезпечення від держави усіх прав у сфері праці для кожної людини.

Права людини забезпечуються системою встановлених гарантій у державі. Отже, будь-яка держава світу, проголошуючи загально визнане право на працю, повинна закріпити відповідну систему гарантій, які забезпечували б реалізацію конституційного права на працю. В умовах ринкової економіки стан захищеності людини праці помітно знизився, а особливо це стосується іноземних працівників, оскільки реалізація ними своїх найважливіших трудових прав потребує встановлення дієвих правових механізмів захисту.

Насамперед слід визначитися з етимологічним значенням поняття «гарантія», що у перекладі з французької мови (*garantie*) означає один із засобів забезпечення виконання зобов'язань [11], поруку у будь-чому, забезпечення [12]. У широкому значенні під гарантіями розуміють різноманітні засоби, що спрямовані на забезпечення реалізації встановлених законодавством прав і свобод людини і громадянина. У такому розумінні традиційно у юридичній літературі розрізняють політичні, економічні, соціальні, організаційні, юридичні та інші гарантії [13, с.143; 14, с.29; 15, с. 125]. Інколи як самостійні види деякі вчені поділяють гарантії на нормативно-правові та організаційно-правові гарантії [16, с. 9, 12–14], на внутрішньодержавні та міжнародно-правові [17, с. 332–339], на загально-соціальні та спеціальні гарантії [18, с. 33–37] та ін.

Отже, конституційні гарантії – це вид правових гарантій, які є механізмом забезпечення дотримання, виконання, застосування і використання конституційних та інших норм права органами державної влади, місцевого самоврядування, їхніми посадовими особами, юридичними та фізичними особами; вони мають найвищу юридичну силу та спрямовані на охорону передбаченого Конституцією України інституту прав, свобод і обов'язків людини та громадянина. Гарантії прав та свобод людини і громадянина – це умови, засоби, способи, які в свою чергу забезпечують здійснення у повному обсязі і всебічну охорону прав та свобод особи. Поняття «гарантії» охоплює усю сукупність об'єктивних і суб'єктивних чинників, спрямованих на практичну реалізацію прав та свобод, на усунення можливих перешкод їх повного або належного здійснення [20, с. 554–555].

До конституційних гарантій належать: проголошення України соціальною, правовою державою (стаття 1); людина визнається в Україні найвищою соціальною цінністю, права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість держави (стаття 3; в Україні визнається і діє принцип верховенства права, норми Конституції України є нормами прямої дії, звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується (стаття 8); чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України (стаття 9); конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані, при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод (стаття 22); громадяни мають рівні конституційні права та є рівними перед законом, не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних та

інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками (стаття 24); іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, – за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України (стаття 26) та ін.

Таким чином, право кожної людини на працю забезпечено широкою системою встановлених гарантій у державі, однак важливе місце в ній належить саме юридичним гарантіям, які являють собою фактичну можливість користуватися трудовими правами і виконувати свої обов'язки [19, с.19].

Отже, іноземці та особи без громадянства, які перебувають на території України на законних підставах (тобто, це іноземці та особи без громадянства, які в установленому законодавством чи міжнародним договором України порядку в'їхали в Україну та постійно або тимчасово проживають на її території, або тимчасово перебувають в Україні) користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України [21, 22, 23].

Встановлення трудових прав людини навіть у нормативно-правовому акті не є показником їх втілення. Велике значення має саме реальне забезпечення додержання прав і свобод іноземних працівників в Україні, що є однією з найважливіших ознак демократичної, соціальної та правової держави. Для гарантування можливості користуватися трудовими правами держава повинна забезпечити реалізацію конституційно-правових гарантій трудових прав кожному шляхом неухильного дотримання нормативно-правових актів, які регулюють трудові та тісно пов'язані з ними інші правовідносини.

Висновки. Відповідно до зазначеного, можна зробити висновок, що конституційно-правові гарантії трудових прав іноземців та осіб без громадянства в Україні, – це передбачені Конституцією, міжнародно-правовими актами та законами України заходи, умови та способи, за допомогою яких іноземні працівники мають практичну можливість реалізувати свої трудові права, забезпечення додержання яких є обов'язком держави.

Отже, позитивним результатом є розробка та включення положень до Кодексу Законів про Працю України, спрямованих на адаптацію трудового законодавства України до Європейської соціальної хартії (переглянутої) та інших міжнародно-правових актів – Загальної декларації прав людини, Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права, конвенцій і рекомендацій Міжнародної організації праці щодо недопущення будь-якої дискримінації у сфері праці, заборони примусової праці, основних прав працівника; врахування наведених конституційних положень, оновлення трудового законодавства і його адаптація до нових економічних умов ринкових відносин з одночасним збереженням дієвих і випробуваних практикою правових механізмів реалізації трудових прав іноземних працівників та досягнутого рівня соціально-трудова гарантій для іноземців та осіб без громадянства як економічно слабшої сторони у відносинах із роботодавцем.

Література

1. Конституція України: Прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141; 2. Тацій В.Я. Утвердження і забезпечення прав та свобод людини-головний конституційний обов'язок демократичної, правової, соціальної держави // Вісник академії правових наук України. – 2000. – №4. – С. 3–18; 3. Иванов С.А., Лившиц Р.З. Личность в советском трудовом праве. – М., 1982. – С. 139; 4. Егоров В.В. Право на труд рабочих и служащих: теория и практика. – М.: Наука, 1986. – 116 с.; 5. Скобелкин В.Н. Обеспечение трудовых прав в СССР. – М.: Юрид. лит., 1987. – 208 с.; 6. Процевський О.І. Новий зміст права на працю-основа реформування трудового законодавства України // Право України. – 1999. – № 6. – С. 101–104; 7. Міжнародний Пакт про економічні, соціальні і культурні права / Бюлетень національної служби посередництва і примирення. – 2005, 04. – № 04; 8. Європейська соціальна хартія // Офіційний вісник України. – 18.10.2006. – № 40. – С. 37, стаття 2660; 9. Устав Організації Об'єднаних Націй [Електронний ресурс]. – Режим доступу: rada.gov.ua.; 10. Загальна декларація прав людини // Офіційний вісник України. – 15.12.2008. – № 93. – С. 89, стаття 3103, код акту 45085/2008; 11. Юридичні терміни. Тлумачний словник / В.Г. Гончаренко, П.П. Андрушко, Т.П. Базова та ін.; за ред. В.Г. Гончаренка. – К.: Либідь, 2003. – С. 59; 12. Ожегов С.И. Словарь русского языка: Ок.57000 слов / Под ред. докт. филол. наук, проф. Н.Ю. Шведовой. – 14-е изд., стереотип. – М.: Рус. яз., 1983. – С. 114; 13. Конституційне право України / За ред. В.Я. Тація, В.Ф. Погорілка, Ю.М. Тодики. – К.: Український центр правничих студій, 1999. – С. 143; 14. Князев В. Конституційні гарантії прав, свобод та обов'язків людини і громадянина в Україні // Право України. – 1998. – №11. – С. 29–31; 15. Скобелкин В.Н. Юридические гарантии трудовых прав наёмных работников // Культура демократии и право. – Новосибирск, 1996. – С. 125; 16. Заворотченко Т.М. Конституційно-правові гарантії прав і свобод людини і громадянина в Україні: Автореф.... канд.юрид.наук / Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. – К., 2002. – С. 9, 12–14; 17. Шукліна Н.Г. Конституційно-правове регулювання прав і свобод людини і громадянина в Україні (проблеми теорії і практики): Монографія. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – С. 332–339; 18. Болотіна Н.Б. Трудове право України: підручник. – К.: Вікар, 2003. – С. 33–37; 19. Законодательство о труде в условиях перестройки / З.К. Симорот, Н.П. Стаднин, И.В. Зуб и др. – К.: Наукова думка, 1991. – 232 с.; 20. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. – К.: Укр.енцикл., 1998. – Т. 1: А-Г. – С. 554–555; 21. Закон України «Про зайнятість населення» // Офіційний вісник України. – 27.08.2012. – № 63. – С. 17, стаття 2565, код акту 63058/2012; 22. Кодекс законів про працю України від 10 грудня 1971 р. № 322-VIII // ВВР УРСР. – №50. – Ст. 21; 23. Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» // Офіційний вісник України. – 04.11.2011. – № 83. – С. 7, стаття 3014, код акту 58768/2011;